

Зоран Аврамовић
Институт за педагошка истраживања
Београд

UDK: 316.32: 321.7
Оригиналан научни рад
Примљен: 19. 08. 2002.

РЕГИОНАЛИЗАМ И ДЕМОКРАТИЈА **(Регионализам као идеолошко средство** **десуверенизације)**

У оквиру доминантних савремених друштвених процеса глобализма и регионализма одвијају се борбе за структурну прерасподелу моћи у институцијама државе и међудржавним односима. Идеологије регионализма и глобализације прикривају интерес најмоћнијих држава за успостављање нових облика доминације у савременом свету. Појам десуверенизације може се потпуније разумети посредством инструментализације демократске критике вредности нације и државе.

У раду се разликују два значења појма регионализма: а) облик друштвене заједнице која се обликовала под дејством економских, културних, политичких чинилаца током времена на једном простору у оквиру државе, б) идеолошка конструкција која има инструментално-политички карактер.

Завршни део рада бави се критичком анализом значења појма на искуству регионализма у Србији као и теоријским могућностима социологије у разумевању појаве регионализма.

Кључне речи: регионализам, демократија, држава, социологија, Србија.

Савремено светско друштво обликује теорија демократије, људских права и слободног тржишта. Разуме се, није реч о једној теорији већ о плурализму теоријских становишта (Аврамовић, 2000). Међутим, није теоријски и практично спорно да су појмови демократије и слободног тржишта водећи појмови социјалних знања у нашем времену. Они суштински усмеравају уже групна и глобална понашања, као и функционисање друштвених и политичких институција.

Проблем са социолошким појмовима је у њиховим значењима и у њиховој практично-политичкој употреби. Демократија није стање мировања већ непрекидне "узбурканости" (Токвил). У њеним оквирима циркулишу идеје, схватања, интереси од којих велики број тежи инструментализацији демократских вредности и институција. Дobar пример за вишезначност појма демократије налазимо у односу демократије према држави и нацији. Једна струја демократског мишљења настоји да демократизује државу и нацију а друга користи демократију за њихову критику. У овом другом случају демократија постаје инструмент за остваривање економских, политичких или регионално-себичних интереса (Аврамовић, 2002).

Овде ћу размотрити процес критике државног суверенитета (десуверенизације) помоћу демократске реторике и институција. Држава је једна од најзначајнијих тековина цивилизације. Током дуге историје држава је била предмет обожавања, одбране али и оштрих критика. У новијој политичкој историји, државу су критиковали анархисти са својом тезом о апсолутној слободи појединаца, марксисти с идејом о "подруштвљеном човечанству", филозофи либералног тржишта, глобалисти са Поперовом теоријом "отвореног друштва" и мондијалисти с програмом стварања наднационалних државних организација (Европска Унија). Овој листи критичара државног суверенитета треба додати и идеологију регионализма као саставног дела глобализације.

Глобализација, десувренизација, регионализам

Глобализација (мондијализација) је појам који изражава нова обележја и жеље модерног света. Ради се пре свега о порасту узајамне повезаности међу народима и људима. Овај процес се огледа у свим областима друштва: у економији, политици, култури, комуникацији итд. Циљ је стварање "света као јединственог система" Истовремено, глобализација открива и постојање друштвених и политичких проблема који превазилазе националне границе и постају брига целог света: неки од тих проблема су убрзан демографски раст, експлоатација природе, сиромаштво, контрола атомског оружја, тероризам, угњетавање народа (Ранковић, 1995, 1998)

Идеја око које се концентрише нови поглед на свет јесте напор да се конституише једна наднационална творевина са јединственим простором која укида историјски изграђене националне институције, вредности, схватања у оквиру државе. Појам гобализације означава стварање новог типа глобалног друштва ("постиндустријско, информатичко друштво"), дакле, стварање светске заједнице, при чему се има у виду планетарни простор и уједначавање свих вредности и делатности, али и стварање једног светског система. Највеће присталице мондијализма (глобализације) су најразвијеније државе савременог света у Западној Европи и Америци. Разлози су прагматичне природе: у питању је ширење економских интереса преко националних граница. Капитал унутар националних граница економски најмоћнијих држава света тежи новим интеграцијама и тржиштима. Стварају се мултинационалне корпорације (данас их у свету има око 10000 хиљада) које сламају границе националних економија. Оне убрзано освајају друштва с јефтиним сировинама и јефтином радном снагом и при том руше све облике заштите националних привреда. Са становишта економског интереса нација и држава су нападнути из три правца – мултинационалне корпорације, регионалне економске интеграције (ЕУ, НАФТА, УМА) и међународне финансијске, монетарне, трговинске и царинске институције (Међународни монетарни фонд, Светска банка). Основни циљ глобалне економије је либерализација светског тржишта а то значи да ће богатији постати још богатији а сиромашни ће у потпуности зависити од светских економских и политичких центара моћи.

Десуверенизација. Процеси глобализације добро су дошли оним државама у свету чији идеолози, теоретичари и политичари заступају концепт десуверенизације, као формулу за успостављање нових односа политичке моћи у свету. Ограничавање суверенитета или његовог потпуног предавања у руке моћним државама је саставни део америчког и западноевропског разумевања глобализације. На челу овог покрета ка стварању новог концепта суверенитета налазе се политичари и идеолози Америке. Њихов говор се концентрише око слогана “Америка има водећу улогу у савременом свету”.

Класичан појам суверенитета подразумевао је право и слободу грађана да одлучују о свом начину живота, дакле о својој привреди, о својој управи и власти, културном стваралаштву итд. Монтескије у својој књизи *Дух закона* цитира једног грчког писца по коме је у “Атини странац који би се уплитао у рад народне скупштине бивао кажњен смрћу. Јер такав је човек узурпирао право суверенитета”.

Двадесети век је ставио на дневни ред појам класичног схватања суверенитета, особито после Првог светског рата. Политички филозофи и политичари западних држава, наводили су разлоге да државе треба један део свог суверенитета да пренесу на међународне организације, Друштво народа, па Уједињене нације. Са овог становишта и у контексту светске реалности, дискусија о суверенитету може се прихватити и оправдати. Међутим, онога тренутка када је у дефиницију новог суверенитета продро интерес Америке за глобалном владавином, за лидером света, цела дискусија је добила ново значење и ново усмерење. Тај политички процес се именује као десуверенизација, што значи или подређивање суверенитета малих држава америчкој хегемонији или суштинска контрола политичког живота других држава.

Економско и политичко сламање нације, заправо малих и зависних држава је процес фрагментације наслеђеног стања светског друштва. Глобализација као идеологија светског друштва или уједињеног човечанства у стварности растаче вишенационалне државе и повећава зависност од најразвијених друштава и међународних институција које су под утицајем УН, ММФ, Светске банке итд. Процеси регионализације треба да ослабе суверенитет државе и то је додатни напад на суверенитет.

Присталице визије светске међузависности из чињенице да свет постаје све више повезан (“глобална арена”) прелазе на позитивне вредности и стандарде. Они избегавају проблематизацију процеса глобализације – унутрашње противречности и негативне последице. Први проблем је претакање глобализације у американизацију. Америчка цивилизација све више диктира садржај и правац глобализације и отворено је питање каква је будућност оних култура у којима постоји јака приврженост националним традицијама. Из ове тенденције следи стари проблем напетости између глобалног и локалног. Увек је ово питање било на дневном реду, али ниједно време није нашло формулу за трајан одговор. То је извор разних дискусија о идентитету, припадности, искорењивању, “грађанину света”, итд.

Други правац глобализације тече из процеса европских интеграција. О садржају овог појма најбоље говоре протагонисти стварања наднационалне државе (пример ЕУ). У таквим политичким интеграцијама, долази до премештања одлука из законодавних националних тела у руке влада које опет више усклађују одлуке са другим владама него са сопственим парламентом. Најновији економски потез уследио је са увођењем једне валуте евро. То су такође процеси десуверенизације.

Глобализација (мондијализација) је идеолошки израз све веће комплексности друштва и сложености светских догађаја. Крупне промене у начину производње, културним потребама, комуникацији условиле су и неједнаку расподелу моћи и утицаја у светским размерама. Она доноси предност неким државама, економским и политичким организацијама, и појединцима. Али, она ствара и нова сиромаштва, угњетавања, неправде и насиље. Данас у свету 2/3 човечанства живи у сиромашним друштвима, у презадужености, социјалним конфликтима. Постоји пораст националних и верских сукоба, јача сукоб између вазалне и независне свести.

Регионализација. Појам региона је вишезначан. Чињеница да регион сачињава сложено међудејство различитих политичких, економских, еколошких, културних, менталитетских чинилаца омогућава различите интерпретације и различите концепције региона у савременој држави. Тако о региону се може мислити као: 1) климатско-географској области, 2) националној и културној заједници 3) економској целини, 4) политичкој аутономији, 5) наднационалној политичко-економској целини (Средња Европа, Алпе-Адрија, Западна Европа, итд) (Стојковић, 1993).

На темељу овакве вишезначности појма формирају се регионализми као облици идеолошке свести чија је функција да унапређује интересе региона. То би био идеолошки минимум а идеолошки максимум је преображај региона у државну творевину.

Дискусије о регионима и регионализму у данашњој Европи, одвијају се у сенци глобализације. То није случајно. По неким писцима у Европи постоји 130 региона. Присталице идеологије регионализма тврде да интеграција Европе треба да иде путем повезивања региона а не стварањем једне политичке репрезентације попут Европске Уније и јединственим тржиштем. Идеолози глобализације не тврде да они желе једнообразни свет већ његову повезаност са очувањем разноликости.

Привидно, реч је о две опречне идеологије али у суштини обе имају за циљ релативизацију вредности нације и десуверенизацију. То су нове идеологије које нападају вредност нације и државе. Регионализам слаби идеју државне суверености "изнутра" а глобализација "споља".

Регионализам у Србији и српском народу – етнопсихологија и демократија

Народ и политичке елите у Србији, деле се већ два века око неких основних политичких вредности и државних институција. Поделе би се могле класификовати на *идеолошке, политичке, државотворне*. Током 19. века била је изражена подела на присталице апсолутне власти и уставобранитеља, у 20. веку на монархисте и републиканце. Ове разлике у схватању државног поретка и државне власти допуњују идеолошко-политичка груписања око идеја народа и социјализма, либерализма и конзервативизма. Власт комунистичке идеологије била је повезана с идеологијом интернационализма (совјетизам у неким фазама). Подела на југословене и Србе је вишезначна и далекосежна по политичким последицама. С једне стране, она подразумева промену односа према националном идентитету а с друге нови поглед на државне границе. Може се говорити и о верско-цивилизацијској подели Срба. Током историје делови српског народа су прелазили на другу веру милом или силом (ислам и католичанство) што је отворило питања остајања у националном идентитету или стварању новог.

Код Срба постоји једна подела која је историјски дубока и која на разне начине утиче на државни, друштвени, политички и културни живот целокупног српског народа. Реч је о подели на оне Србе који прихватају критеријум иностраног чиниоца у унутрашњим односима и оних Срба који су жилаво бранили аутономност и слободу понашања и деловања.

Две Србије – она која се ослања на иностранство и она која жели да буде самостална – историјски је терет који свака генерација у српском народу мора да носи и решава на свој начин. Зашто тај терет погађа више Србе него неке друге, у чему је основни покретач таквих раскола у нашем народу – питања су на која још нисмо ваљано и научно одговорили. Можда и одсуство таквих одговора, додаје препреке на развојном путу Србије. Ми нисмо ни свесни колико се националне енергије троши на поделу о којој је реч. Већ једну деценију одвија се сукоб између ове две Србије: прва жели улазак "Србије у Европу" или "повратак у међународну заједницу", а друга жели то исто само са својом вољом и својом политиком.

Чињеница је да у српском народу током даље и ближе историје постоје две Србије које су пресудно утицале на обликовање државног и националног (не)јединства. Овим поделама треба додати и оне које се заснивају на регионализму. У српском народу постоји регионална свест и понашање у етнолошком значењу појма.

Подестимо на истраживања Јована Цвијића која могу да у доброј мери објасне *етнопсихолошку основу регионалистичког понашања* српског народа. Он сматра да се не може говорити о јединству српског народа у психичком смислу речи. Наслов поглавља "етничко јединство и психички типови" суге-

рира однос јединства и разлика унутар српског народа. Цвијић разликује психичке типове и њихове варијетете (подгрупе). Тако, постоји: *динараски тип* са варијететима: шумадијски, ерски, црногорска, херцеговачка, личка племена, босански, мухамедански, јадрански; *централни тип* с варијететима: косовско-метохијски, западно-македонска, моравско-вардарска, јужномакедонски, шопски; *источнобалкански тип* – Бугари; *панонски тип*: славонски, сремско-банатски, словенначки.

Цвијићева истраживања показују да између ових варијетета постоје значајне разлике са становишта "психичког типа". Тако, динарски тип је карактеристичан по херојском схватању живота, полету и снажној имагинацији, моралним вредностима. За разлику од ерског, црногорског, херцеговачког и личког варијетета у коме православна вера не оставља дубљи траг у босанско-мухамеданском варијетету "ислам је олабавио везе засноване на српској крви и језику" (380).

Централни психички тип који обухвата српско-македонско становништво од Ниша према Грчкој, не поседује особине динарског типа. Цвијић истиче рајинске особине, моралну мимикрију, утицај стега и насиља, реалистичке црте, завезаност, такт и владање собом, прилагодљивост новим околностима.

Срби у панонском психичком типу примају утицаје Средње и Западне Европе, њихову форму-углађеност и уљуђеност али пружају отпор маџаризацији и католичењу.

Цвијић дескриптивном анализом показује утицај природне средине на низ емоционалних, моралних и интелектуалних особина "динарског типа" човека на овом просторима. Карактеристичне особине динарског типа су: оданост традицији, вера у национални идеал, војничке врлине, јака духовна мотивација, осећајност и симпатије, маштовитост и мистичност, љубав према слободи, интелектуалне способности (Аврамовић, 2002).

Регионализму је пресудно допринела историја расејања српског народа на простору Балкана. Када је реч о српском народу на Балкану могу се разликовати национално-културни, политички и географски критеријум регионализма (Срби у Маџарској, Румунији, Словенији, Хрватској, Републици Српској) Ови региони српства не поседују политичку аутономију (изузев Републике Српске).

У Републици Србији постоје: 1) наслеђени национално-културни регионализми (Албанци, муслимани, делови Војводине с националним заједницама), 2) створени територијално-административни регионализми (Косово и Метохија, Војводина, Црна Гора за она схватања по којима је то део српства), 3) менталитетски регионализам (парохијска свест, нахијска свест).

У политичко-државном погледу Срби се разликују по томе где су државне границе Србије што је било повезано са регионима и становништвом на тим територијама. Ове разлике се рефлектују и у данашњим расправама о уставном уређењу Србије.

Да размотримо питање односа демократије и регионализма. Демократија са својим институцијама омогућава сталну дискусију о свим општим питањима државе и друштва па тако и о регионализму – Шта је регион? Колико региона? Каква је њихова веза са државним институцијама власти? Каква је њихова веза са регионима изван државних граница? У демократском поретку учесници могу бити политичке странке, интересне групе окупљене у невладиним организацијама, грађани, а на јавна питања одговара се различито. Подсећање на демократски контекст дискусије је од необичне важности због чињенице да демократија разоткрива околности, актере и становишта у свакој расправи. Она, другим речима, "мери тежину" сваког јавног става а то значи: коликог је обима подршка захтеву или предлогу који се брани на јавној сцени. Конкретно, у демократији свако може да заступа партикуларне и опште ставове али од кључне је важности да ли је то група грађана, невладина организација, патуљаста политичка странка или странка која има "корен у народу". Ова је од суштинске важност за разумевање демократских процеса – свако има право да се залаже за своје ставове али не може да претендује на њихово прихватање и остваривање. Несразмера између јавних одлука и њихове легитимности не само што нарушава начела демократије већ је и опасна по својим практичним последицама.

Претходна напомена биће од сазнајне користи и у разумевању дискусија о регионализацији Републике Србије. Сваки актер има право да предлаже облике регионализације и њихове надлежности, као што други актери имају правну могућност да критикују постојећа или предложена решења. У јавном говору Републике Србије некако се уврежило схватање да демократија по природи ствари води у децентрализацију и регионализацију. Тврди се да више демократије *ipso facto* јача права региона. Ова тврдња је у основи једнострана и могло би се сврстати у она мишљења која идеологизују појам демократије. Превиђа се могућност да демократија као систем процедуралног доношења колективних одлука, афирмише и вађинско расположење народа којима се даје подршка смањивању надлежности региона у интересу јачања општих интереса државе. Захтеви за ефикаснијим центром државе насупротив партикуларних региона, могу да добију легитимну подршку грађана. Демократија као систем владања који допушта отвореност разлика у идејама, ставовима и визијама друштва ништа унапред не гарантује нити обећава.

Друго поље испитивања регионалистичких тенденција у Републици Србији тиче се оцене мотивације за регионализацију. Какви су стварни интереси оних актера који покушавају да регионализују Србију? У Србији постоје два региона која су стекла административно-територијалну аутономију – Косово и Метохија и Војводина. У вертикалној структури власти, аутономије су располагале одређеним надлежностима које су се од 1945. до данас мењале (данас је Косово и Метохија под протекторатом УН).

После промене политичке власти у Републици Србији, октобра 2000. оживеле су расправе о регионализацији. Предлажу се чак шест региона у

уверењу да је то израз демократије. Склапају се коалиције за регионализацију Србије. Тако две омање политичке странке – Лига за Шумадију и Лига социјалдемократа Војводине – склапају споразум по коме "Шумадија, Војводина, али и остали региони морају имати своју скупштину, владу, буџет", а Скупштина Републике Србије треба да буде састављена из два већа – веће региона и веће грађана. А на питање шта је циљ регионализације, одговарају "не да неко буде кнез у свом региону већ је у питању најрационалнији концепт" ("Борба за регионализацију", Политика, 28.11.2002.).

Овде је у пуном светлу дата политичка суштина регионализације. Реч је о инструменту за освајање и ширење партикуларне власти. Будући да постоје општине као облик институционалног решавања локалних проблема грађана, стварање вештачких региона треба да задовољи вољу за моћ локалних кнезова. Такву намеру потврђује одсуство ваљане аргументације за оправданост нових региона или ширење надлежности већ постојећих. Тврдња да је реч о "најрационалнијем концепту" не значи ништа и обична је пропагандистичка флоскула. Ако је рационалан концепт онда треба навести разлоге, а не препустити тај посао онима који сматрају да је јачање регионализације у Србији пут у њену дезинтеграцију.

Када је реч о овом аспекту проблема можемо да закључимо да унутрашње апологете регионализације надахњује политичка жудња за влашћу, национални егоизам и свесно-несвесно "одумирање државе" изражено посредством идеолошке моде зване глобализација. Спољни навијачи регионализације Србије имају своје геополитичке и геостратешке интересе. Смањивање државног оквира српског народа нескривени је циљ неких центара моћи у свету. Одлука да се Војводина прими у еврорегије (скуп у Напуљу, новембар 2002) иако СР Југославија није члан Европског савета, јасно даказује намере глобалиста. А употреба светског оружја да би се "заштитило" Косово и Метохија, само је употреба другог средства у остваривању стратегије десуверенизације и деетнизације.

У преплету унутрашњих и спољашњих заинтересованости за регионализацију Републике Србије треба очекивати појачану конфликтност у свим подсистемима друштва.

Социологија и регионализам

У којој сазнајној мери нам социологија помаже да разумемо и објаснимо проблем регионализма и регионализације? Да ли нам социологија може осветлити разлоге ширења регионализма и критике регионализма као идеологије? Није ли можда цела ствар са регионализмом политичка а не теоријско-социолошка?

Као и у покушају да објасни друге друштвене чињенице и појаве, и у овом питању се испољава плуралитет социолошких приступа. Од социологије можемо да очекујемо:

- да разуме значења регионалног понашања и деловања (рационална, традиционална, афективна);
- да открије скривене и манифестне интересе регионализма и облике тежње за моћи које се темеље на регионализму;
- да идентификује узроке сукоба који се стварају око регионализма
- да опише регионалне институције и организације;
- да идентификује основе друштвене процесе који подстичу регионализам;
- да препозна основне субјекте регионализма (политичари, интелектуалци, научници, "народ").

Социологија је на свом терену уколико истражи оне друштвене услове који омогућавају регионализам. У овом раду је указано на процесе глобализације и демократизације као друштвени темељ регионализма. Стратегија деатизације и денационализације (деетнизације) су израз глобалне слике света у којој постоје рањиви или слаби или никакви суверенитети држава.

Међутим, постоји још једно питање релевантно са социолошког становишта. Шта омогућава преображај регионалне свести у политички програм? Регион је део државе. Како објаснити појаву да један културно, национално, верски део државе постаје политички покрет са државним претензијама (Косово и Метохија)? У овај процес уплетен је феномен ширења власти (свака власт тежи да се прошири) али и "међународни интерес" (децентрализација државе и интеграција у Европу, релативизација нације).

Како ће се развијати свест о регионализму у будућности? Светско друштво се развија у правцу повећане структурне комплексности међусобног повезивања али и друштвено-економских противречности. Одговор на овакву слику модерног светског друштва може бити у основи двојак: или ће се свет на начелима равноправности и солидарности, договарати о стратегијама решавања растуће комплексности или ће пак бити успостављена нова структура доминације у свету са јасном поделом надлежности и одговорности. Први пут је пут светске демократије и права, други пут је власт силе и неслободе у свету.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аврамовић, З. (2002): Неволје демократије у Србији, М.В.Пресс, Нови Сад
Аврамовић, З. (2000): *Једна или више демократија*, Теме, 3-4, Ниш
Аврамовић, З. (2002): *"Динарски тип" и српска политичка култура*, Зборник: Друштвено-политичка делатност Јована Цвијића, САНУ, Београд (у штампи)
Антонић, С. (2001): Војводина, Призма, Београд
Пушић, Ј. (2000): *Глобализам: нова светска парадигма*, Зборник Летописа Матице српске, Нови Сад
Ранковић, М. (1995, 1998): Социологија и футурологија, ИЦИ, Београд
Стојковић, Б. (1993): Европски културни идентитет, Просвета-Ниш, Завод за проучавање културног развитка, Београд

Зоран Аврамовић, Регионализам и демократија. Регионализам као идеолошко средство

Цвијић, Ј (1987) Балаканско полуострво, САНУ, Књижевне новине, Завод за издавање уџбеника и наставних средстава, Београд

Zoran Avramović
Institute of Pedagogy Research
Belgrade

S u m m a r y

**REGIONALISM AND DEMOCRACY
(Regionalism as an Ideological Means of
Seizing Sovereignty)**

Within the framework of dominant contemporary social processes of globalize and regionalism, struggles for structural allocation of powers in institutions of state and international relations take place. Ideologies of regionalism and globalization conceal interests of the most powerful states for establishing new form of domination in contemporary world. The notion of “seizing sovereignty” can be understood through utilization of democratic critique of values of nation and state.

In this article, two meanings of the notion regionalism are distinguished: a) type of social community that has been developing under the influence of economic, cultural, political factors during certain period of time at a territory within the state, b) ideological construction that has utilizable and political character.

The final part of the article deals with the critical analysis of the meaning of the notion based on the experience of regionalism in Serbia, as well as theoretical capabilities of sociology in understanding the notion of regionalism.

Key words: regionalism, democracy, state, sociology, Serbia